

Українська національна державність (листопад 1917 – 1920 р.р.)

Виконала: Логвінова А.В.

ПЛАН

- Утворення УНР, державний лад і право;
- Організація центральної місцевої влади. Військове будівництво ЦР;
- Судова система. Законодавча діяльність ЦР;
- Гетьманська держава: організація влади, законодавство;
- Судоустрій; політичне життя.

1. Утворення УНР, державний лад і право

23 червня 1917 р. Комітет (Мала Рада) Центральної Ради ухвалив текст I Універсалу Центральної Ради до українського народу, який мав конституційне значення. Цей універсал викликав негативну реакцію Тимчасового уряду і російських партій, а більшовики звинуватили Центральну Раду в “українському шовінізмі”.

Відповідно до цього документа Центральна Рада фактично перебирала на себе державні функції. Було створено перший український уряд — Генеральний секретаріат. Він складався з Генеральних секретарств, які очолювали генеральні секретарі.

В практичній діяльності Центральної Ради кількість генеральних секретарств то зменшувалася (до 8), то зростала (до 14).

Зазначимо, що з утворенням Генерального секретаріату було покладено початок процесу розмежування законодавчої і виконавчої влад.

28 червня Комітет Центральної Ради створив перший тимчасовий революційний уряд — Генеральний секретаріат на чолі з В. Винниченком, який водночас виконував обов'язки секретаря внутрішніх справ. До складу уряду також входили такі секретарства (міністерства): внутрішніх справ (очолював В. Винниченко); військових справ (С. Петлюра); земельних справ (Б. Мартос); міжнаціональних відносин (С. Єфремов); судових справ (В. Садовський); фінансових справ (Х. Барановський); харчових справ (М. Стасюк); шляхів сполучення (В. Голубович); у єврейських справах (У. Зільберфарб); у польських справах (М. Міцкевич); пошти і телеграфу (О. Зарубич); генеральний писар — П. Христюк; генеральний контролер — М. Рафес.

Генеральний секретаріат, незважаючи на опір Тимчасового уряду, став повновладною структурою виконавчої влади в Україні.

Наслідком переговорів Тимчасового уряду і Центральної Ради став компроміс: Центральна Рада зобов'язалася підтримувати уряд Петрограда, а той у свою чергу погодився визнати автономний статус України, а Центральну Раду — органом влади, не чекаючи Установчих Зборів.

Другий універсал

3 липня (16 — за новим стилем) 1917 — зафіксував наслідки домовленостей між УЦР і Тимчасовим урядом: останній визнавав УЦР і Генеральний Секретаріат як крайовий орган України і водночас Генеральний Секретаріат ставав органом центрального уряду. Зі свого боку, УЦР визнавала Всеросійські установчі збори, а до їх скликання зобов'язувалася не робити самовільних кроків до здійснення автономії України.

Умови:

- Центральна Рада має поповнитися представниками від інших народів, які живуть в Україні;
- Поповнена Центральна Рада утворює Генеральний Секретаріат, склад якого затверджує Тимчасовий Уряд;
- Центральна Рада починає розробку закону про автономічний устрій України, який має бути затверджений установчим збором. До затвердження цього закону, УЦР зобов'язується не здійснювати автономії України;
- Формування українського війська здійснюється під контролем Тимчасового Уряду.

II Універсал проголошено на сесії Української Центральної Ради.

Третій універсал

Відомо, що 7 листопада 1917 р. у Петрограді перемогло більшовицьке збройне повстання. Намагаючись перешкодити анархії та розгортанню громадянської війни, 20 листопада Центральна Рада в III Універсалі проголосила Українську Народну Республіку (УНР) і накреслила широку програму найближчих перетворень: скасувала приватну власність на землю, смертну кару, впровадила 8-годинний робочий день і контроль над виробництвом, оголосила свободу совісті, слова, друку, зборів, профспілок, мови, наголосила на організації національно-персональної автономії.

Слід зазначити, що в цьому документі були суперечності. Так, висловлювалася пропозиція до всіх народів творити соціалістичні республіки. Але внаслідок більшовицького перевороту автономістські тенденції стали неможливими. У своєму III Універсалі Центральна Рада виступила з обіцянкою передати землю селянам після скликання Всеросійських установчих зборів, у той час як в Росії більшовики вже ділили землю. Це підривало авторитет Центральної Ради. В опозиції залишилися власники банків, цукрозаводчики, керівники польських організацій, які виношували плани включення західноукраїнських земель до складу Другої Речі Посполитої.

В цілому ж, III Універсал став актом великої історичної ваги: після 250 років неволі український народ офіційно задекларував відродження власної держави.

17 грудня 1917 р. Центральна Рада одержала урядову телеграму з Петрограда, де зазначалося, що Раднарком не визнає Центральної Ради за представницю трудящих мас Української Республіки і висувалися ультимативні вимоги, які ставили Центральну Раду в залежність від Раднаркому.

24—25 грудня більшовицький з'їзд у Харкові проголосив Україну Республікою Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів (офіційна назва також Українська Народна Республіка), поширивши на неї чинність ленінських декретів, сформувавши український радянський уряд — Народний секретаріат на чолі з Миколою Скрипником.

Але сили в українсько-російському двобої були нерівні. Це дуже добре розумів політичний провід УНР і саме тому квапився укласти союзний договір із центральними державами у Бресті. А ті, в свою чергу, теж відчували певну користь від укладання миру з Україною. З другого боку, Антанта теж прагнула встановити зв'язки з Українською державою. Англія та Франція ще наприкінці 1917 р. “авансом” визнали автономну УНР, направивши до Києва своїх представників.

Четвертий універсал

9 січня (22 січня за новим стилем) 1918 — проголосив УНР «самостійною, ні від кого не залежною, вільною суверенною державою українського народу», а виконавчий орган, Генеральний Секретаріат — Радою Народних Міністрів. Він замінив постійну армію міліцією, доручив провести вибори народних рад — волосних, повітових і місцевих, установив монополію торгівлі, контроль над банками, підтвердив закон про передачу землі селянам без викупу, прийнявши за основу скасування власності і соціалізацію землі. Доручив Раді Народних Міністрів продовжувати розпочаті переговори з Центральними державами і довести до підписання миру; закликав усіх громадян УНР до боротьби з більшовиками.

Умови:

УНР проголошується незалежною, вільною суверенною державою українського народу;

З усіма сусідніми країнами УНР прагне жити у мирі та злагоді;

Влада в Україні належить народу України, від імені якого, допоки не зберуться українські Установчі збори, буде правити ЦР;

Піддано жорстокій критиці політику більшовиків, яка веде до громадянської війни;

УЦР зобов'язується вести боротьбу проти прибічників більшовиків в Україні;

УЦР зобов'язувалась негайно почати мирні переговори з Німеччиною;

УЦР планує провести земельну реформу в інтересах селян;

Держава має встановити контроль над торгівлею та банками

III і IV Універсали поставлено на голосування членами Малої Ради, чим надано їм значення законопроектів.

Директорія УНР не зберегла практику оголошення Універсалів. Замість Універсалів почали видавати декларації.

Державний лад і право

Потрібно згадати перебіг політичних подій в українських землях протягом 1917 року. Згадаймо, що в умовах революційного вибуху 1917 р. під тиском Думи 2 березня цар Микола II зрікся престолу, зрікся також його брат Михайло Миколайович. Так у Росії припинила своє існування династія Романових і впала монархія. 3-го березня було сформовано Тимчасовий уряд на чолі з князем Львовим. Ці події активізували громадсько-політичне життя в Україні, відбувалося зростання українських політичних партій і угруповань.

Зазначимо, що подолати розпорошеність національних сил взялася Центральна Рада — широкопредставницький громадський орган, сформований 17 (за старим стилем) 3 березня 1917 р. в Києві з представників українських партій, наукових, освітніх, кооперативних, студентських та інших організацій. Її головою було обрано 51-річного професора історії Михайла Грушевського — лідера Товариства українських поступовців, який потім приєднався до українських есерів. Щоб зрозуміти діяльність Української Центральної Ради в політичній, економічній, правовій сферах життя, слід зважити на те, що провідна роль у Центральній Раді належала соціалістичним партіям — українським соціал-демократам та українським есерам.

Тож із створенням Центральної Ради в Україні виник ще один орган влади, який узяв курс на демократизацію громадського життя, національне визволення, розв'язання соціальних конфліктів.

Тож із створенням Центральної Ради в Україні виник ще один орган влади, який узяв курс на демократизацію громадського життя, національне визволення, розв'язання соціальних конфліктів.

22 березня 1917 р. з'являється відозва “До українського народу”, яка закликала зберігати спокій, обирати нових людей до органів самоуправління, збирати кошти для українського національного фонду, творити нове, вільне життя. Для підтвердження своїх повноважень Центральна Рада скликала 6—8 квітня Український Національний Конгрес, на який прибули 1500 делегатів. Конгрес підтвердив вимогу надання Україні національно-територіальної автономії, санкціонував утворення Центральної Ради. Головою Ради залишався М. Грушевський, заступниками стали В. Винниченко та С. Єфремов.

Зазначимо, що основою формування нового революційного парламенту став підготовлений М. Грушевським проект представництва, згідно з яким 2/3 делегатів обиралися від губерній і міст, а ще 1/3 — від столиці. Передбачалася можливість наступного поповнення Центральної Ради новими членами. За словами В. Винниченка, Конгрес був “кроком відродження нації на шляху державності”.

Важливе значення для відродження державності мала українська армія. З цією метою створювались українські військові частини, українські військові товариства, було проведено 1-ий та 2-й Українські військові з'їзди, а також створено Тимчасовий Український Військовий Генеральний Комітет на чолі з Симоном Петлюрою. Але соціалісти Центральної Ради недооцінювали значення власної армії, пропонуючи “знищення всіляких постійних армій”. Вони відмовилися від допомоги 40-тисячного українського корпусу П. Скоропадського, тож згодом Україні нічим було боронитися від більшовицького наступу. Не змогла Центральна Рада забезпечити і правопорядок в Україні, організувати роботу залізниць.

2. Організація центральної місцевої влади. Військове будівництво ЦР

Організація центральної влади. Особливе місце в структурі вищих органів УНР займала Центральна Рада. У III Універсалі міститься конструкція, згідно з якою Центральна Рада поставлена українським народом "разом з братніми народами України... берегти права, здобуті боротьбою", а в IV Універсалі сказано: "Ми, Українська Центральна Рада, представниця робочого народу — селян, робітників і солдатів". У деклараціях Генерального Секретаріату вживаються правові означення Центральної Ради: "законодавчий орган", "представницький орган", нарешті, "революційний, демократичний парламент". Проте, не зважаючи на всі ознаки парламенту, Центральна Рада мала свою певну специфіку. По-перше, від самого початку в основоположних документах Центральної Ради постійно декларувалося, що вона є тимчасовим органом, який має припинити свою діяльність, після скликання Всеукраїнських Установчих зборів. По-друге, Центральна Рада формувалася не шляхом загальних виборів, а на основі делегування до її складу представників різних демократичних громадських організацій. Прагнучи у питаннях державного будівництва спиратися на всі соціальні верстви населення України, Центральна Рада намагалася розширити свою соціальну базу. Саме з цією метою на початок грудня 1917 р. був спланований і Всеукраїнський з'їзд Рад робітничих, селянських та солдатських депутатів. За нормами представництва депутати з'їзду мали представляти усі українські землі. Свої наміри щодо цього з'їзду мали і більшовики України. Вони намагалися шляхом переобрання складу Центральної Ради перетворити її на зразок російського ЦВК*. Всеукраїнський з'їзд Рад робітничих, селянських та солдатських депутатів розпочав свою роботу 4 грудня 1917 р. у Києві. На нього прибуло понад 2000 депутатів, переважно селян, серед яких більшовики склали трохи більше 100 чоловік.

Зрозуміло, що при такому співвідношенні сил з'їзд висловив повну довіру і підтримку Центральній Раді та Генеральному Секретаріату. В резолюції з'їзду, зокрема, говорилося: "З проголошенням Третього Універсалу Центральна Рада стала на шлях широких соціальних і політичних реформ і приступила до скликання Українських Установчих зборів, яким єдино Центральна Рада може передати усю повноту влади в Україні... З'їзд вважає переобрання Центральної Ради несвоєчасним і недоцільним". Більшовики були змушені залишити з'їзд і переїхати до Харкова, де провели свій окремий з'їзд. Незважаючи на всі свої зусилля, лідери Центральної Ради не змогли швидко добитися повноцінного територіального представництва, хоча це питання не сходило з порядку денного практично до останньої хвилини існування Центральної Ради. Підсумок проблем представництва підбивався 20 березня 1918 р. На засіданні Малої Ради виступив М.Грушевський. Він нагадав, що склад Центральної Ради поповнився новими організаціями українських мас, які одна за одною виходили на політичну арену. Центральна Рада прагнула якнайскоріше передати своє місце представництву, утвореному на підставі виборчого права української землі. Приймалися окремі акти, що визначали правові засади діяльності Центральної Ради. Зокрема, 25 листопада 1917 р. було схвалено закон про утримання Центральної Ради за державний кошт, 16 квітня 1918 р. — закон про недоторканість членів Центральної Ради, тобто вони користувались такими ж правами, як і "класичний" парламент. 9 квітня Центральна Рада затвердила закон про право безмитного придбання книжок та інших видань бібліотекою Центральної Ради. Функції українського уряду виконував Генеральний Секретаріат. Після оголошення IV Універсалу Генеральний Секретаріат перетворився на Раду Народних Міністрів.

Вже після утворення УНР український уряд пережив чимало криз, зумовлених різними факторами, і в результаті за часів Центральної Ради його склад мав такий вигляд: голова міністрів — Голубович (укр. с.-р.); міністри: внутрішніх справ — Ткаченко (укр. с.-д.); військових і морських справ — Жуковський (укр. с.-р.); судових — Шелухін (укр. с.-ф.); земельних — Ковалевський (укр. с.-р.); харчових — Коліух (укр. с.-д.); праці — Михайлів (укр. с.-д.); пошт і телеграфів — Сидоренко (с. сам.); залізничних шляхів — Сокович (укр. с.-р.), фінансів — Перепелиця (укр. с.-р.); просвіти — Прокопович (с.-ф.); торгівлі й промислу — Фещенко-Чоповський (с.-ф.); державний секретар закордонних справ — Любинський (укр. с.-р.); державний контролер — Лотоцький (с.-ф.). Перед українським урядом постали ті ж самі проблеми, що й перед Центральною Радою. Це були соціально-економічні проблеми і проблеми державотворення. У галузі державотворення після проголошення УНР на перший план постає проблема, яка полягала в прагненні розділити "сфери впливу" між Генеральним Секретаріатом і самою Центральною Радою, хоча вона так і не дістала свого розв'язання. В результаті сталося так, що Центральна Рада як законодавчий орган і Генеральний Секретаріат як орган виконавчий займалися одними й тими ж самими питаннями, по яких приймалися то постанови, то закони. Наприклад, протягом грудня 1917 р. і Центральна Рада, і Генеральний Секретаріат зверталися до проблеми ціноутворення. На жаль, навіть конституція УНР не вирішила цієї проблеми. Однак за тих умов українській справі значно більшої шкоди завдавало не протистояння "гілок влади", а партійні чвари й суперечки між політичними силами, які реально впливали на державне будівництво. Центральна Рада все ж таки зробила важливий крок в напрямі формування державного механізму, ухваливши 25 листопада 1917 р. закон про порядок видання нових законів, відповідно до якого залишалися "в силі до прийдучих змін законодавчим порядком усі державні уряди і установи, які зоставалися на території Української Народної Республіки по день 7 листопада 1917. р.". Цей акт фактично заклав правові основи державного будівництва, Видані ще до жовтневого перевороту універсали й декларації мали здебільшого політичний і пропагандистський характер та були розраховані на тривалий переговорний процес з російським центром щодо кожного генерального секретаря, кожного конкретного повноваження. Проте жовтневі події в Петрограді докорінно змінили ситуацію і поставили Центральну Раду перед необхідністю терміново будувати державу в повному обсязі.

Як відомо, в аналогічній ситуації більшовики ламали стару державну машину. Лідери Центральної Ради, навпаки, прагнули пристосувати її до потреб національного самовизначення. Наприклад, відповідно до спеціального закону, ухваленого Центральною Радою 9 грудня 1917р., функції Головної скарбниці та Українського Державного Банку виконували Київська губерньська скарбниця та Київська контора Держбанку. Варто звернути увагу й на таку деталь. Одні інституції починали діяти ще до того, як відповідним чином "легалізувалися". Так, посада Генерального контролера існувала ще в першому складі Генерального Секретаріату, однак 23 березня 1918 р. його канцелярія подає на розгляд Центральної Ради проект закону "Про тимчасову організацію державного контролю".

Створення ж деяких інших, навпаки, декларувалося значно раніше, ніж до них доходили руки. Ще в жовтні 1917 р. Декларація Генерального Секретаріату передбачила організацію економічного комітету. Однак ця ідея стала реалізуватися лише в останній місяць існування Центральної Ради, коли 31 березня 1918 р. до неї надійшов проект закону "Про вищу економічну раду УНР".

Організація місцевої влади її загальні принципи вперше окреслив ще до утворення УНР М. Грушевський, який розробив таку схему: "Щоб не було ніякої тісноти від власті людям, щоб вона не коверзувала людьми, не накидала їм своєї волі, не має бути іншої власті, тільки з вибору народного!" В 1 Універсалі з цього приводу зазначалось таке: "Кожне село, кожна волость, кожна управа повітова чи земська, яка стоїть за інтереси українського народу, повинна мати найтісніші організаційні зносини з Центральною Радою. Там, де через якісь причини влада зосталась у руках людей, ворожих до українства, приписуємо нашим громадянам провести широку, дужу організацію та освідомлення народу, й тоді перевибрати адміністрацію". Організація місцевої влади мала відповідати новим умовам, але Центральна Рада не встигла це здійснити. По-друге, органи місцевого самоврядування і місцева державна адміністрація не мали ресурсів для здійснення своїх повноважень і реального впливу на місцеве життя. По-третє, відсутність належної правової бази; законодавство в цій сфері обмежувалося переважно загальними, здебільшого декларативними нормами, що містилися в універсалах Центральної Ради і деклараціях її Генерального Секретаріату. Правовий статус комісарів Центральної Ради фактично визначався положенням, прийнятим ще Тимчасовим урядом для своїх представників. В Україні розроблявся закон про утворення нових органів влади на місцях, однак до цього проекту, за свідченням П.Христюка, "було тільки приступлено". Наприкінці січня 1918 р. Центральна Рада нарешті ухвалила довгожданий земельний закон, в якому робиться спроба якось врегулювати відносини між численними органами, що здійснювали владні повноваження на місцях. "Верховне порядкування всіма землями з їх водами, надземними і підземними багатствами, — зазначалось у ст. 4 закону, — належить до скликання Українських Установчих зборів Українській Центральній Раді. Порядкування в межах цього закону належить: землями міського користування... — органам міського самоврядування; іншими — сільським громадам, волосним, повітовим і губернським земельним комітетам в межах їх компетенції".

Ця спроба так і не одержала свого завершення. Правова невизначеність зберігалася до останнього дня існування Центральної Ради, коли, нарешті, конституція УНР, прийнята 29 квітня 1918 р., не звела все до спільного знаменника. У ст. 5 говорилося: "Не порушуючи єдиної своєї власті, УНР надає своїм землям, волостям і громадам права широкого самоврядування, додержуючи принципу децентралізації". Крім цієї загальної норми, до конституції увійшло ще дві статті, які визначали відносини суб'єктів самоврядування з державною адміністрацією. Так, Радам і Управам громад, волостей і земель "належить єдина безпосередня місцева власть. Міністри УНР тільки контролюють їх діяльність, безпосередньо і через визначених урядовців, не втручаючись до справ, тим Радам і Управам призначених, а всякі спори в цих справах рішає Суд Української Народної Республіки".

Що ж до самої Ради Народних Міністрів, то до її компетенції входили лише ті питання, які "зістаються поза межами установ місцевої самоуправи або дотикають цілої УНР", причому Рада Народних Міністрів не може "порушувати законом установлених компетенцій" органів місцевого самоврядування.

Військове будівництво та спеціальні служби УНР Ще до утворення УНР Центральна Рада здійснила значну роботу по українізації військових формувань як на території України, так і на фронті, хоча її лідери і стояли на позиціях створення не регулярної армії, а народної міліції. З цього питання в Україні йшла гостра політична боротьба. Незабаром після утворення УНР для керівництва військовим будівництвом було створено Генеральне секретарство військових справ, яке 12 листопада стало до роботи. Очолив його С.Петлюра, однак наприкінці грудня він подав у відставку, й на цій посаді його замінив М. Порш. У тому ж листопаді Генеральне секретарство військових справ прийняло рішення утворити Генеральний військовий штаб, до складу якого входило кілька управлінь, зокрема військово-політичне та інтендантське, і відділів (організаційний, загальний, військово-комісаріатський, артилерійський, зв'язку) та спеціальна комісія, що мала вирішувати проблеми офіцерів-українців, які служили в російській армії й залишилися "без роботи". М.Порш видав спеціальний наказ згідно з яким до українського війська приймалися лише "офіцери, що були родом з України". Паралельно закладалися правові основи військового будівництва. Так, 23 грудня з'явився закон "Про відстрочення призова на військову службу і відкомандирування з неї громадян Української Республіки", потім — закон "Про утворення Комітету по демобілізації армії" і, нарешті, 16 січня — тимчасовий закон про утворення українського народного війська, який остаточно закріпив перемогу тих, хто виступав за загальне озброєння народу.

- Відповідно до цього закону тодішню армію належало демобілізувати й замінити народною міліцією для оборони від зовнішнього ворога, причому до прийняття остаточного закону мав розпочатися набір інструкторів, які після відповідної підготовки приступили б до організації народної міліції. Реальні події показали всю ілюзорність подібних планів, коли під час муравйовського наступу на Київ виявилось, що Центральній Раді не вистачає регулярної армії. Після того, як на початку березня 1918 р. Центральна Рада повернулася до Києва, її військову концепцію було змінено. Було проведено реорганізацію Генерального військового штабу, а у квітні військове міністерство й Генеральний штаб виробили новий план організації армії на основі територіального набору. Українська армія мала складатися з 8 корпусів піхоти і 4 корпусів кінноти. Розроблялися й інші заходи (зокрема, план призову, який мав розпочатися восени), спрямовані на формування регулярної армії.

Крім того, Центральна Рада прагнула розв'язати питання, пов'язані із соціальним захистом військовослужбовців. Так, 16 квітня Генеральне Писарство надіслало Центральній Раді законопроект про допомогу сім'ям військовополонених. Та було вже пізно.

Судова система. Законодавча діяльність ЦР

27 листопада 1917 р. Мала Рада затвердила запропонований Генеральним Секретаріатом Законопроект про здійснення судочинства на Україні іменем УНР. 15 грудня УЦР затвердила поданий Секретарством судових справ Законопроект про утворення до скликання Установчих зборів тимчасового Генерального Суду. Генеральний Суд складався з 3 департаментів: цивільного, карного і адміністративного, і виконував усі функції, належні до того Сенату у справах судових і справах нагляду над судовими установами і особами судового відомства. Члени Генерального Суду мали звання генеральних суддів, і їх повноваження до затвердження Генерального Суду на підставі Конституції визначались дореволюційним російським законодавством, зокрема “Учреждением судебных установлений”; цим же законодавством керувались суди першої інстанції. Після формування персонального складу Генеральний Суд мав розробити регламент і подати його через Секретарство судових справ, що мало значний вплив на діяльність Генерального Суду, на затвердження УЦР.

У подвійному підпорядкуванні перебувала “прокуратурія”: діяла при Генеральному Суді і називалась Прокуратурія Генерального Суду, а поза тим її регламент затверджувало Секретарство судових справ, яке також надавало одному з прокурорів звання старшого і доручало йому провід прокуратури. На початку січня 1918 р. УЦР ухвалила закон “Про упорядження прокураторського нагляду на Україні”.

Законом від 30 грудня 1917 р. УЦР визнала неправомочність Київської, Харківської і Новочеркаської судових палат і ухвалила закон “Про заведення апеляційних судів”, за яким їх повноваження і внутрішня організація майже не відрізнялись від попередніх судових палат.

Закон “Про умови обсадження і порядок обрання суддів Генерального і апеляційних судів” від 23 грудня 1917 р. обумовив обрання всіх суддів УЦР більшістю в 3/5 голосів.

18 квітня 1918 р. Генеральне писарство подало на розгляд УЦР законопроект про надання Генеральному Суду також функцій Головного Військового Суду щодо справ, вирішуваних на території України. Але внаслідок зміни політичної ситуації він так і не був розглянутий.

Загальна характеристика законодавства Української Центральної Ради містить матеріали, що стосуються розробки і правової характеристики нормативно-правових актів інших галузей, котрі набули пріоритетного розвитку за часів діяльності УЦР. Своє висвітлення у даному підрозділі знайшла також законодавча діяльність у сфері військового будівництва, правового реформування земельних відносин, законодавчого визначення основ родинного права, судоустрою і судочинства.

Конституційне, військове, земельне, родинне законодавство, законодавство про судоустрій, які були формою виразу відповідних галузей права

В Україні на той час діяли нормативні акти царської Росії, Тимчасового уряду, радянської влади в різних галузях права, що не суперечили законодавчим актам та інтересам Української суверенної держави “, чотирьох Універсалів – визначних актів державотворення. Як свідчить дослідження, на початку 1917 р. виникла нагальна потреба у створенні такої консолідуючої сили, яка була б здатна об’єднати та організувати українські народні маси у боротьбі за утвердження незалежної держави. Лідером національно-визвольного руху в Україні стала Українська Центральна Рада. На початковому етапі її діяльності провідною була ідея широкої національно-територіальної автономії України в Російській Федеративній Республіці, на що і були спрямовані перші правові акти.

Слід зазначити, що перші нормативно-правові акти періоду УЦР мали більше політико-декларативний характер, ніж правовий. Це у певній мірі було виправданим. Першими документами, що мали конституційний характер, були декларації та універсали.

Декларація — документ, офіційна заява, де проголошуються основні принципи зовнішньої та внутрішньої політики держави чи програмні положення партій та організацій.

Універсал — актовий документ, який доводить до загального відома певну постанову влади, її розпорядження адміністративно-політичного характеру.

Важко недооцінювати з правової точки зору значущість цих програмних документів. Саме через їх всенародне оприлюднення УЦР намагалася розбудити свідомість народних мас і зробити ті кроки, що відповідали б сподіванням українського народу.

Життя вимагало конкретних реальних кроків, докорінних змін, а не лише загальних гасел, що звучали у деклараціях та універсалах, котрі містили лише основні принципи державотворення, але не завжди вказували шляхи їхнього досягнення.

Дослідження свідчить, що практично усі конституційні акти УНР спиралися на концепцію правової держави. Доцільно зазначити, що в УНР поняття правової держави ототожнювалися з принципом верховенства права і вважалося одним з найважливіших здобутків людської цивілізації. В основу конституційних актів закладено такі загальновизнані засади, як ствердження суверенітету народу і суверенітету держави, розподілу функцій між окремими органами державної влади, забезпечення основних прав людини. Поєднання двох начал – верховенства і незалежності – означає як право держави на незалежність і свободу від посягань ззовні та зсередини, так і право управляти, панувати, володарювати, вільно приймати рішення, здійснювати функції верховної влади, тобто те, до чого прагнув український народ .

Гетьманська держава; організація влади, законодавство

За своєю сутністю гетьманство було близьким до тимчасового президентства; на це вказувала й заява Ради Міністрів Української держави від 10 травня про те, що гетьман не має наміру стати самодержцем, а гетьманат створено на противагу парламентській республіці УЦР, що виявила свою неспроможність. Декларована Скоропадським ідея сильної влади заради політичних і соціальних реформ втілилась у затверджених ним 29 квітня 1918 р. “Законах про тимчасовий державний устрій України”, за якими управлінська влада в Українській державі належала виключно гетьману, який призначав отамана Ради Міністрів і за його поданням затверджував уряд і самостійно розпускав його. Гетьман виступав також найвищим керівником міжнародних зносин Української держави, верховним воєводою української армії і флоту та здійснював помилування. Гетьман уособлював не лише виконавчу, а й законодавчу владу, так як затверджував і санкціонував усі закони. Парламент спершу не передбачався, аж 15 жовтня 1918 р. Скоропадський звернувся з листом до голови Ради Міністрів, в якому вказував на завершення першого періоду будівництва Української держави і наголошував на необхідності вироблення закону про вибори до Державного Сейму. Нелегітимний шлях приходу до влади і загострення ситуації у країні поставили гетьмана перед проблемою забезпечення керівництва державою в разі непередбачених обставин. Це зумовило появу 1 серпня 1918 р. “Тимчасового закону про верховне управління державою на випадок смерті, тяжкої хвороби і перебування поза межами держави Ясновельможного пана Гетьмана всієї України”, за яким у таких випадках влада переходила до Колегії Верховних правителів держави, що складалась з 3 осіб: одного правителя, заздалегідь визначеного самим гетьманом, другого – обраного Державним Сенатом (верховий суд) і третього – обраного Радою Міністрів, - з яких гетьман призначав голову Колегії. Цей механізм було задіяно лише одного разу - у час державного візиту гетьмана до Берліна на початку вересня 1918 р.

На Раду Міністрів покладалось координування роботи окремих секцій (відомств) у законодавчій і управлінській діяльності. Раду Міністрів очолював Отаман-Міністр, а керував її справами Генеральний Секретар і підлегла йому Генеральна Канцелярія. У складі уряду, затвердженого на початку травня, були міністри внутрішніх справ, фінансів, торгівлі і промисловості, земельних справ, судових справ, закордонних справ, військовий міністр і генеральний контролер, а також нові інституції – міністерство народного здоров'я і міністерство сподівань, що займалось релігійними проблемами. Водночас вдосконалювалась внутрішня структура міністерств, які, здебільшого, поділялись на департаменти. Розвивається інститут державної служби. Після перевороту було звільнено лише призначених УЦР міністрів і їх заступників, решта чиновників залишались на своїх посадах. Усі державні службовці склали урочисту обітницю на вірність Українській державі. На відміну від системи центральних органів формування місцевої влади відбувалось у складних умовах. Лише у гетьманській "Грамоті до всього українського народу" від 29 квітня 1918 р. вказувалось, що разом з УЦР розпускаються й усі земельні комітети, а згодом було розпущено у сформовані в УНР місцеві органи. Призначених УЦР комісарів замінили старости, які очолили місцеві адміністрації. Було видано Закон про Державну варту – міліцію, яка підпорядковувалась безпосередньо старостам: на рівні губернії функціонував помічник-інспектор Державної варти, а у повітах – начальник повітової Державної варти. За своїм статусом губернські старости були майже аналогічні російським губернаторам, та й уся система місцевої влади поступово наближалась до колишньої російської моделі; так, за прикладом колишнього російського градоначальства законом від 1 серпня 1918 р. у Києві було сформовано Управління столичного Отамана, а згодом в Одесі Управління міського Отамана.

В останні дні Української держави 30 листопада 1918 р. було видано закон “Про зміну, доповнення та скасування діючих узаконень про волосні, повітові і губерніальні установи по управлінню сільськими місцевостями”, який поновив інститут колишніх земських начальників і утворював повітові і губерніальні ради у сільських справах.

Системою місцевої адміністрації завідувало Міністерство внутрішніх справ, перед яким стояла проблема впорядкування місцевого життя.

Ідея народної міліції, ілюзорність якої усвідомила вже УЦР, за гетьманства остаточно поступилась місцем програмі формування регулярних, професійно підготованих збройних сил.

Крім Військового міністерства, в якому діяли Головне артилерійське, Головне інтендантське і Головне інженерне управління, було створено Генеральний штаб.

Судова система спочатку не зазнала істотних змін порівняно з УНР. “Закони про тимчасовий державний устрій України” визначали Генеральний Суд як найвищий судовий і адміністративний орган, лише усі генеральні судді призначались гетьманом.

Крім системи загальних судів, в Українській державі функціонували й військові суди.

Законодавство Української гетьманської держави

Гетьманська адміністрація, визнавши усе успадковане законодавство Російської держави і УЦР, скасувала акти, які суперечили соціально-економічним і політичним засадам Української держави. Закон УЦР про національно-персональну автономію було скасовано 9 липня 1918 р., оскільки Скоропадський виходив не з національного, а з територіального розуміння держави. 1 липня гетьман затвердив Закон про українське громадянство, що встановив “нульовий варіант”, за яким всі російські піддані, що перебували на Україні в час видання закону, визнавались громадянами України. 16 травня Міністерство праці у циркулярі “Про закони, циркуляри і розпорядження Російського уряду і Центральної Ради” вказало, що всі акти з робітничого питання, які не скасовані гетьманським урядом, зберігають чинність.

Законодавча діяльність гетьманської адміністрації розпочалась з того, до чого УЦР підійшла лише в останні тижні свого існування, - з визначення правових основ самого законотворчого процесу. Вже в “Законах про тимчасовий державний устрій України” у загальних рисах було окреслено його принципові засади, встановлювалось, що закон набуває обов’язкової сили з часу, вказаного у самому законі, і скасовуються закони лише законами. Готувати законопроекти мали відповідні міністерства і передавати їх на розгляд Раді Міністрів, після ухвали якою вони остаточно затверджувались гетьманом. Міністри також наділялись правом видавати розпорядження з роз’ясненням законів, які теж підлягали попередньому ухваленню Радою Міністрів.

Найважливішими законодавчими актами гетьманської держави були закони у сфері власності. Закон “Про право продажу і купівлі земель поза міськими поселеннями” захищав інтереси, передусім, великих власників. Були значні здобутки у законодавчому забезпеченні культури й освіти. Зокрема, було відкрито перший державний український університет у Києві (6 жовтня 1918 р.), а згодом у Кам’янці-Подільському; в усіх вищих навчальних закладах почали функціонувати кафедри української мови, літератури, історії. Було засновано український державний театр, Національний музей, Національну капелу. Було створено (24 листопада 1918 р. – урочисто відкрито) Українську Академію Наук, Президентом якої було обрано В.Вернадського.

Гетьманське законодавство посилювало каральну спрямованість, особливо Тимчасовий закон від 8 липня 1918 р. “Про заходи боротьби з розладнанням сільського господарства”.

За місяць до падіння гетьманства Скоропадський у черговій “Грамоті до Українського народу” від 22 жовтня 1918 р. зробив певні підсумки законодавчої діяльності Української держави: було видано закони про громадянство, про Державний Сенат, про створення двох українських університетів, вироблено законопроект про створення Української Академії Наук і Мистецтв; видано закони про створення армії і флоту, поліпшення становища всіх працівників судового відомства, народних вчителів і духовенства, закон про порядок виборів у земські і міські установи, про створення державного земельного банку тощо.

Судоустрій; політичне життя

Судові колегії Верховного Суду республіки періодично узагальнювали касаційну і наглядову практику, складали огляди, у яких розкривали найбільш типові помилки, що допускаються судами. Огляди направлялися в обласні суди, що використовували їх при проведенні семінарів з обласними і народними суддями. Президія Верховного Суду УРСР складалася з голови, його заступників і членів суду. Одна з задач президії — розгляд справ у порядку нагляду. Протести вносять голова Верховного Суду республіки, прокурор республіки, Генеральний прокурор СРСР і їхні заступники. Якщо вирок чи рішення Верховного Суду УРСР суперечать загальносоюзному законодавству чи порушують інтереси інших союзних республік, то протести на них могли внести в президію Голова Верховного Суду СРСР і його заступники. Президія розглядала також питання про роботу судових колегій і апарату суду, аналізувала матеріали узагальнення судової практики і надавала допомогу судам республіки в застосуванні ними законодавства. Президія приймала рішення, якщо в засіданні брало участь більшість його членів. У засіданнях обов'язкова участь прокурора республіки. Постанови президії приймалися більшістю голосів і набувають законної сили негайно. На засіданнях президії обговорювалася діяльність судових колегій по наданню практичної допомоги обласним судам, аналізувалися стан злочинності, судимості, цивільних правопорушень, причини винесення помилкових вироків і рішень, ефективність заходів, спрямованих на поліпшення якості судової роботи. Пленум Верховного Суду УРСР складався з голови суду, його заступників і всіх членів Верховного Суду. У засіданнях пленуму брали участь міністр юстиції і прокурор УРСР. Одна з основних функцій пленуму — дача керівних роз'яснень з питань застосування законодавства УРСР. Такі роз'яснення мають велике значення для забезпечення однакового розуміння законів республіки. Вони містять дуже важливі, принципові вказівки з питань, що виникають при розгляді судових справ. Даються роз'яснення на підставі вивчення й узагальнення судової практики, аналізу судової статистики і є обов'язковими для судів УРСР, інших органів і посадових осіб застосовуючих закон, по якому дано роз'яснення. Пленум Верховного Суду УРСР був вищою судовою інстанцією республіки. Він розглядав протести голови Верховного Суду республіки, прокурора республіки, Генерального прокурора СРСР і його заступників, а також Голови Верховного Суду СРСР і його заступників. Постанови пленуму можуть бути опротестовані в Пленум Верховного Суду СРСР Головою Верховного Суду СРСР і Генеральним прокурором СРСР.

Пленум входив у Президію Верховної Ради республіки з представленнями з питань, що підлягають дозволу в законодавчому порядку, а також з питань тлумачення законів союзних республік. Пленум затверджував склади судових колегій і заслуховував звіти їхніх голів про діяльність колегій. Обговоренню на пленумі передують велика робота судових колегій і відділів Верховного Суду республіки по вивченню й узагальненню практики. На пленумі обговорюється практика розгляду різних категорій кримінальних справ. За результатами обговорення приймалися керівні роз'яснення про порядок застосування відповідних законів з аналізом помилок, допущених судами. Пленум Верховного Суду республіки багато уваги приділяв удосконалюванню практики розгляду цивільних справ. У цьому зв'язку ним аналізувався стан якості судової роботи з розгляду цивільних справ. Правоохоронні органи УРСР Важливим інститутом держави є органи, що забезпечують судочинство, нагляд за дотриманням законів, виконання поліцейських і каральних функцій. Узурпація більшовиками влади в 1917 р., сам характер радянської влади обумовили особливу увагу радянської держави, правлячої партії до органів, зусиллями яких ця влада підтримувалась. Йдеться про суд, прокуратуру та силові правоохоронні структури. СУД. Судоустрій Російської імперії, як одну з форм «класового панування поміщиків і капіталістів», декретом Всеросійського ЦВК від 24 листопада 1917 р. було скасовано і замінено «революційним правосуддям». Дія цього декрету поширилась на Україну разом з радянською владою на початку 1918 р., а 19 лютого 1919 р. Раднарком УСРР прийняв декрет про суд, яким скасовувались усі суди, організовані Центральною Радою, Гетьманом та Директорією. Метою «революційного правосуддя» в Україні стало придушення класових супротивників. Здійснювалось воно через революційні трибунали та народні суди, передбачені Тимчасовим положенням від 20 лютого 1919 р. Революційні трибунали, у складі не менше 15 осіб, утворювались по одному на губернію, хоча справи могли розглядати й з члени трибуналу. Функції обвинувачення та захисту виконували громадські обвинувачі та правозаступники. Компетенція трибуналу була практично необмеженою від державних і контрреволюційних злочинів до злочинів, що «передавалась на розгляд трибуналу постановами губвиконкому». Скарги на вирок трибуналів розглядав Верховний касаційний суд, а справи особливої важливості з травня 1919 р. – Верховний революційний трибунал України як суд першої інстанції. Передбачені Тимчасовим положенням 1920 р. народні суди формувались місцевими радами і повітовими виконками. Скарги на вирок народних судів розглядали ради народних суддів, що скликалися з усіх народних суддів цього судового округу. Кримінальні справи народний суд слухав у складі суддів та двох або шести народних засідателів, які обиралися. Для суддів був обов'язковим стаж політичної роботи, тому серед них, як правило, було мало фахових юристів. Але така умова і не була обов'язковою, оскільки вирок і рішення виносились на основі «революційного сумління і соціалістичної правосвідомості».

ПРОКУРАТУРА. В умовах переходу до нової економічної політики важливим заходом стало створення державної прокуратури – органу нагляду за дотриманням законності в УСРР, що почала свою роботу відповідно до затвердженого ВУЦВК 28 червня 1922 р. Положення про прокурорський нагляд. Очолив прокуратуру республіки народний комісар юстиції УСРР. Органи прокуратури призначались прокурором УСРР в складі прокурора губернії та помічників у повітах. Під час адміністративної реформи 20-х – початку 30-х рр. реорганізовувалась також прокуратура. Сформувалась така система прокурорського нагляду: міські, обласні прокуратури і Прокуратура республіки. Органи прокуратури належали до системи Наркомюсту, а Генеральним прокурором був нарком юстиції УССР. Однак з утворенням Наркомюсту СРСР органи прокуратури стали підпорядковуватись безпосередньо Прокурору СРСР. Цим завершилась централізація органів прокурорського нагляду в СРСР. З моменту створення прокуратура перебувала під суворим контролем правлячої партії, який здійснювався через звіти прокурорів на засіданнях губернських комітетів партії.

СИЛОВІ ПРАВООХОРОННІ СТРУКТУРИ. Під час другої спроби поширити радянську владу в Україну Тимчасовий робітничо-селянський уряд України з грудня 1918 р. декретом «Про організацію Всеукраїнської Надзвичайної Комісії» створив, за прикладом РСФРР, жорсткий репресивний орган по боротьбі з політичними противниками. З 30 травня 1919 р. діяльність Всеукраїнської Надзвичайної Комісії регламентувалась Положенням про Всеукраїнську та місцеві надзвичайні комісії і підпорядковувалась Народному Комісаріатові внутрішніх справ УРСР на правах відділу. В процесі формування центрального апарату ВУНК створювались окремі відділи з певними функціями. Так, юридичний відділ здійснював розслідування та готував справи для трибуналів. Відділ іноземного контролю зосереджував зусилля на боротьбі з агентами іноземних держав. Оперативний відділ вважався одним з найважливіших – він займався попередженням, припиненням та розкриттям злочинів, насамперед політичних. Згідно з вищезгаданим Положенням.

Політичне життя

Незважаючи на роботи, що з'явилися в добу незалежної України, дослідження революційних подій 1917-1920 рр. продовжує залишатися актуальним завданням. “За справді видатної ролі Української революції у долі нашого народу здобутки в дослідженні її історії, - наголосив В.Ф. Солдатенко, - не такі вже й вагомі”. Пояснюється це, на його думку, перш за все “непростим процесом опанування досвіду 1917-1920 рр.” [127, с.14].

“Білою плямою” української історіографії залишається питання про роль містечок у драматичних подіях Української революції. Життя містечкових громад зазначений період, за відсутності спеціальних досліджень з цієї проблематики, тільки певною мірою перебувало у полі наукового інтересу істориків. Метою нашого повідомлення є аналіз та систематизація історіографічного доробку, пов'язаного з вивченням різних аспектів життя містечок Правобережної України у добу Української революції 1917-1920 рр.

Вивчення різноманітних аспектів теми нагромадило значний масив літератури, яку умовно можна віднести до чотирьох груп: праці радянських істориків, зарубіжних дослідників і учасників революційних подій, українських науковців 90-х рр. ХХ - поч. ХХІ ст., краєзнавча література.

Досліджувана проблема частково висвітлювалася у працях радянських авторів. Зокрема, М. Кіппер головну увагу акцентував на взаємовідносинах єврейської і корінної української містечкових громад, наслідках кровопролитних військових дій, найзапекліші з яких розгорнулися саме на території єврейської “смуги осідлості” [66, с 10-11,13]. З'ясовувалися питання погромництва [66, с 13-14], впливу політики “воєнного комунізму” на хід неспокійного містечкового життя. При цьому революційні події 1917-1920 рр. подавалися обмежено. Це ж стосується і робіт А.Кічаєва і Я.Рубінова. Досліджуючи подільське містечко, вони роблять висновок, що досліджуваний об'єкт як торгівельний і промисловий центр, був місцем обслуговування населення навколишніх міст та сіл [126,с.5]. Не менш цікавим є порівняння кількісного складу населення містечок Поділля, де за основу взято матеріали переписів 1897 і 1923 рр. Результати показали: внаслідок військових дій 1914-1920 рр. чисельність мешканців значно скоротилася.

Трагічні сторінки життєдіяльності містечок стали предметом дослідження В. Тан-Богораза. Українське містечко він показує як “захолустя”, “яке-небудь Хабно (містечко Київської губ. - авт.), що стоїть далеко від доріг, свовідна Камчатка” [40, с.7]. Великий інтерес викликає висвітлення ролі загонів містечкової самооборони в охороні життя та спокою населення, насамперед єврейського, яке найбільше постраждало від погромництва в період Української революції [40, с. 12-13, 35-43].

На багатому мемуарному та архівному матеріалі базується дослідження М. Штіфа - члена однієї з київських комісій із надання допомоги потерпілим від погромів. Автор, об'єктом вивчення якого стали переважно містечка Київщини, проаналізував коріння антисемітських настроїв, провів роботу із збору даних про жертви погромів, їх узагальнення, складання статистичних таблиць по кожному місту та містечку України, причому основну увагу звернуто на денікінські погроми містечкового населення [145]. Значний фактичний матеріал містить стаття про денікінське погромництво, опублікована у збірнику наукових праць історико-археографічної комісії ВУАН [33, с.385-388]. Трагічній історії містечка Криве Озеро присвячено роботу А. Малєєва. Тут вперше висвітлено явище заручництва, яке мало місце у взаємовідносинах єврейського населення та білокозацьких частин Денікіна, подано характеристики соціальних типів погромників [91].

Погромництво стало основою досліджень І. Чериковера [143], [144], С. Гусєва-Оренбурзького [30], Б. Лекаша [83], З. Островського [39]. Перший з них акцентує увагу на погромницьких діях 1917-1918 рр. та антисемітських настроях різних верств населення України. У свою чергу Гусєв-Оренбурзький детально розглядає динаміку погромницького руху в час його найбільшого злету - 1919-1920 рр., наводить відповідні статистичні дані. Об'єктом дослідження, як і в попередній праці, стали переважно містечкові погроми. Деякі радянські історики перебільшували масштаби погромів. Так, В. Руднєв, на нашу думку, завищив кількість жертв у Тетієві, вказавши їх аж 4 тис. [120, с.81].

Численні дослідження радянських істориків подають інформацію про селянські виступи. Одним із основних фактологічних джерел у висвітленні участі містечкових хліборобів у селянському русі 1917-1918 рр. є 26-томне видання “Історії міст і сіл Української РСР”. Йдеться про томи, присвячені Вінницькій, Волинській, Житомирській, Київській, Одеській, Рівненській, Хмельницькій, Черкаській областям [54-61]. Значний масив фактичного матеріалу міститься також у працях І. Зелєнюка [49], І. Кічія [67], І. Рибалки [116], Ю. Чеботарьова [142]. А. Лихолат показав динаміку виступів селян, у т.ч. містечкових, впродовж 1918-1920 рр. [84].

Відзначимо роботу Б. Козельського, який на основі джерел, у т.ч. документів періоду УНР, висвітлює діяльність повстанських отаманів Зеленого, Мордалевича, Волинця, Сокола, Шепеля, Дяченка [70]. У мемуарах радянського військового діяча В. Антонова-Овсієнка знаходимо цікаві факти, пов'язані з діяльністю у київських містечках отамана Зеленого [3]. Серед інших заслуговує на увагу робота І. Хміля [140].

У ряді досліджень висвітлюється присутність в українських землях іноземних військових контингентів. Потужний пласт фактичного матеріалу містять роботи істориків Ю. Белана [5], Л. Буза [8], Є. Герасимова [18], Г. Заставенка [45], [46], С. Маркова [95], Є. Скляренка [124], В. Тичини [131], В. Руднева [120].

Значно менше є робіт учасників революційних подій, зарубіжних дослідників. Тогочасний політичний діяч П. Христюк свідчив про більш потужну підтримку провінційними громадянами політики українських урядів, на відміну від жителів великих міст [141]. Через десятки років цю тезу підтвердив зарубіжний дослідник Б. Кравченко, який довів, що основною причиною слабкості української національної свідомості була незначна кількість у містах українців [76]. У свою чергу італійський історик А. Граціозі одним з перших показав, що посилення селянського руху у 1918-1919 рр. (називав його "Великою селянською війною") тісно пов'язане з ростом національної свідомості українського народу [23, с.32]. У цьому контексті є цікавими праці М. Дольницького і О. Левицького, присвячені відповідно відзначенню шевченківського свята у Бершаді [35], різним формам взаємин місцевого населення з Українською Галицькою армією [81], [82]. Дослідник О. Доценко акцентує увагу на перебуванні і функціонуванні українських урядових інституцій у правобережних містечках [37].

Проблемі взаємовідносин єврейського населення міст та містечок України і Добровольчої армії А. Денікіна присвячено праці О. Козерода і С. Брімана [73], [71]. Великий інтерес викликає інформація про єврейські погроми, здійснені денікінцями, яка вміщена у ґрунтовній колективній праці “Політичний терор і тероризм”, відповідальним редактором якої є академік В. Смолій [ПО, с.173-177].

Серед сучасних українських істориків, що займаються проблемами погромницького руху, виокремимо О. Наймана [101], С. Єкельчика [41], В. Мустепу [100], А. Демартино [32] та ін.

За останні 10 років істориками зроблено спробу узагальнити революційний досвід 1917-1920 рр. В. Верстюк [10], В. Солдатенко [127], А. Гриценко [25], [26] зобразили Українську революцію виключно засобами політичної історії як протистояння та взаємодію певних політичних сил чи як чергування національно-державних утворень. Про це ж йдеться і в одному з томів “Політичної історії ХХ ст.”, присвяченому подіям Української революції, авторами якого є знову ж таки В. Верстюк і В. Солдатенко [109], та науковому виданні О. Рубльова і О. Реєнта [118]. О. Мироненко зупинився на політико-правовому аналізі діяльності Центральної Ради [97]. Цей же період став об'єктом навчально-методичного посібника О. Завальнюка, Е. Мельника, А. Філінюка [135]. Серед дослідників Директорії УНР виокремимо Р. Баско вського [9] і В. Яблонського [146]. На увагу заслуговують і історіографічні роботи Л. Радченко [112], В. Капелюшного [64], С. Грибодова [24].

Відзначимо також і зростання уваги дослідників до регіональної історії. Це засвідчує поява праць, присвячених революційним подіям у окремих регіонах, містах. Так, Г. Басара об'єктом свого дисертаційного дослідження обрала понад 130 провінційних міст дев'яти українських губерній, вилучивши п'ять найбільших міст України (Київ, Одеса, Харків, Катеринослав, Миколаїв) [4]. У свою чергу, В. Гвоздик дослідив Південь України (Херсонська, частина Катеринославської губерній, Північна Таврія) [17]. Обоє істориків хронологічними межами дослідження обрали період Центральної Ради. В. Лозовий показав становище Поділля у добу Центральної Ради, гетьманату [88], [89]. В. Ревегук і Д. Вирський висвітлили драматичні події 1917-1920 рр. відповідно на Полтавщині і у м. Кременчук [114], [15].

Певними здобутками характеризується краєзнавчий доробок досліджуваної проблеми. Про це йдеться у одній із наших публікацій [75].

Таким чином, проведений історіографічний огляд свідчить про існування і, останнім часом, зростання інтересу науковців до вивчення громадсько-політичного, соціального, культурно-освітнього життя містечок Правобережної України в добу Української революції 1917-1920 рр. Все ж сьогодні залишається ще чимало аспектів, які потребують подальшого дослідження цієї складної проблеми.

Використана література:

- <http://vuzlib.com/content/view/1979/>
- <https://sites.google.com/site/igroupteamsite/istoria-d-erzavi-ta-prava-ukraieni/zakonodavca-dialnist-central-noie-radi>
- <https://sites.google.com/site/igroupteamsite/istoria-d-erzavi-ta-prava-ukraieni/zakonodavstvo-ukraienskoie-getmanskoie-derzavi>
- <https://sites.google.com/site/igroupteamsite/istoria-d-erzavi-ta-prava-ukraieni/organizacia-vladi-v-ukraienskij-getmanskij-derzavi>
- <http://studopedia.org/8-73723.html>